

УДК 94(477)"1930/1933"

Сергійчук Володимир,

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри давньої та нової історії України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КУРКУЛІВ: ДЕПОРТАЦІЇ, ВТРАТИ, СПРОБИ ПОВЕРНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНУ

У статті йдеться про більшовицький геноцид щодо заможного українського селянства, яке комуністична влада, віднісши до категорії експлуататорів, депортувала в неосвоєні східні й північні райони СРСР, аби зменшити опір хліборобів насильницькій колективізації. На конкретних архівних документах висвітлюється хід депортації, болісне пристосування до виживання в нових умовах, важкі втрати й спроби повернення до рідних осель тих українців, що вижили.

Ключові слова: українське селянство; насильницька колективізація; втрати депортованих; спроби повернення на батьківщину.

Постановка проблеми. Проблема винищення заможного українського селянства в період колективізації, зокрема, його втрат, привернула особливу увагу дослідників ще до проголошення незалежності України. Вихідною точкою для підрахунку втрат так званих куркулів для істориків тоді стала заява другого секретаря ЦК КП(б)У Павла Постишева на XII з'їзді КП(б)У: "Близько 200 тис. куркульських господарств на Україні ліквідовано в результаті знищення куркульства як класу і їх майно передано в усупільнені фонди колгоспно-господарства" [1].

Виходячи саме з цього, Л. Перковський і С. Пирожков уже в 1989 році зробили такий висновок: "Якщо врахувати багатолюдність куркульських і заможних середняцьких сімей, то орієнтовно середня кількість у них становила 5 осіб. Помноживши цю величину на цифру, названу Постишевим, одержимо близько 1 млн висланих селян" [2].

У той же час після відкриття таємних архівів істориками до наукового обігу вводяться конкретні дані щодо депортацій заможного українського селянства, які приблизно в чотири рази менші, аніж оголошені Постишевим. Таким чином, постає проблема щодо визначення конкретної кількості втрат, оскільки ця цифра надзвичайно важлива для підрахунку жертв Голодомору-геноциду 1932-1933 років.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Указана проблематика досліджується в працях багатьох істориків. На основі архівних даних російськими дослідниками встановлено, що в 1930 році з УСРР було виселено 31 593 родини куркулів (146 229 осіб), у 1931 - відповідно 32 127 (131 236), усього 63 720 (277 465) [3].

Серед українських істориків чи не найбільше працював у цьому плані С. Кульчицький, однак він так і не визначився конкретно, заявляючи в одній зі своїх підсумовуючих праць про складність встановлення об'єктивних даних про кількість розкуркулених селян в Україні та депортованих із них на Крайню Північ, Сибір, Урал, Казахстан [4].

Мета статті - довести, що зазначені цифри виселених не можуть залишатися незмінними константами, коли йдеться про підрахунок втрат сільського населення Ук-

раїни під час Голодомору-геноциду 1932-1933 років, оскільки чимало депортованих у 1930-1931 роках хліборобів змогли повернутися до рідних осель, тут частина з них померла, а частина врятувалася в українських містах. Але не всіх їх, як це хоче переконати нас російський дослідник О. Шубін, поглинула в основному українська індустрія [5].

Виклад основного матеріалу. Наказ ОДПУ від 2 лютого 1930 року за № 4421 передбачав вислати насамперед тих куркулів, яких влада відносила до першої категорії, тобто найбільших активних та авторитетних людей на селі. З України таких повинні були відправити в північні райони 15000 осіб. Вони мали спочатку концентруватися в обласних й окружних відділах ОДПУ. Справи на них повинні були закінчуватися терміново й розглядатися в позасудовому порядку спеціальними трійками. Основна кількість таких заарештованих мала бути поміщена в концтабори, а до найбільш злісних, на думку влади, так званих контрреволюціонерів, необхідно було застосувати рішучі заходи покарання, аж до найвищої міри.

Родини заарештованих за першою категорією повинні виселятися в північні райони Радянського Союзу поряд із тими, хто депортувався в масовій кампанії куркулів і їхніх родин. Майно таких родин також конфісковувалося, як і в сімей куркулів. З УСРР планувалося виселити 30-35 тисяч родин [6].

Тоді ж, 2 лютого 1930 року, в "Известиях" друкується постанова ВЦВК СРСР і Раднаркому СРСР про заходи щодо зміцнення соціалістичної перебудови сільського господарства в районах суцільної колективізації й щодо боротьби з куркульством. А 4 лютого 1930 року голова ВЦВК М. Калінін, голова Раднаркому СРСР О. Риков і секретар ВЦВК А. Єнукідзе підписали таємну інструкцію органам влади на місцях щодо розгортання в указаних регіонах негайно, а в інших - із розвитком масової колективізації заходи з виселення й розселення куркулів, конфіскації їхнього майна [Там само, с. 250].

Від імені групи спецпереселенців з України й Курської області в 1930 році до голови ВЦВК Михайла Калініна надійшов лист, у якому зазначалося про трагедію куркулів, жахи якої розпочиналися з місця висе-

лення: "Отправляли их в ужасные морозы - грудных детей и беременных женщин, которые ехали в телячьих вагонах друг на друге и тут же женщины рожали своих детей (это ли не издевательство); потом выкидывали их из вагонов, как собак, а затем разместили в церквах и грязных, холодных сараях, где негде пошевелиться. Держат полуголодными, в грязи. Во вшах, холоде и голоде и здесь находятся тысячи детей. Брошенные на произвол судьбы, как собаки, на которых никто не хочет обращать внимания. Не удивительно, что каждый день умирает по 50 ч. и больше (только в одной Вологде) и скоро цифра этих невинных детей будет пугать людей - она уже теперь превысила три тысячи" [Там само, с. 206-207].

Подібне свідчення є й в інших листах наших хліборобів: "Мы, украинцы-переселенцы, живем в Вологде. Жизнь наша очень тяжелая - мы живем врозь от своих мужей. Наши мужья отделены от нас, находятся где-то на лесных работах, а мы, женщины, старики и малые ребята, томимся в церквах.

Нас было помещено в каждую церковь до 2000 чел., где были устроены нары до 3-х этажей, так что получалось сильное воспарение. Мы все остались больные от такого воздуха и сквозняка, а дети до 14 лет падали как мухи и медицинской помощи не было от такого количества больных.

За 1½ месяца на вологодском кладбище схоронили до 3000 детей, а теперь нас переселили из г. Вологды в бараки на ст. Харовской Сев. ж. д. и в разъезд 573 км.

Михаил Иванович! Если бы вы посмотрели жизнь в бараках, вы пришли бы в ужас. В этих бараках прожить года два, и ни одного из нас не останется в живых..." [Там само, с. 221-222].

Тоді ж з бараку № 45 табору спецпереселенців Макариха, що був розміщений у Котлаському районі Північно-Двинського округу, І. В. Криленко повідомляв: "...здесь нам грозят голодом и каждый день револьвер к груди приставят и расстрелять грозят. Одну женщину закололи штыком и двух мужчин расстреляли, а тысячу шестьсот в землю зарыли за какие-нибудь полтора месяца..."

Просим Центральный Исполнительный Комитет, чтобы вы проверили кулаков Макарихи, в каком состоянии находимся: бараки наши ломаются, живем в большой опасности, бараки все обвалены дерьмом, народ мрет, оттаскиваем по 30 гробов в день. Нет ничего: ни дров для бараків, ни кипятку, ни приварку, ни бани для чистоты, а только дают по 300 грамм хлеба, да и все. По 250 человек в бараке, даже от одного духу народ начинает заболеть, особенно грудные дети, и так мучает безвинных людей" [Там само, с. 205-206].

Але влада думала про інше: московські директиви про виселення передбачали, зокрема, і таке: "Обязать выселяемые кулацкие семьи, в части средств производства, брать с собой топоры, пилы, лопаты, плотничьи инструменты, по возможности хомуты и шлеи и продовольствие из расчета на два месяца, общим весом не более 25-30 пудов на семью. При посадке топоры, пилы, лопаты (и другие средства производства) отбираются и грузятся в отдельные вагоны тех же эшелонов. Тара должна быть мягкая" [Там само, с. 243].

А постановою колегії Наркомату земельних справ РСФРР наголошувалося, що "при отводе с/х угодий для поселков с кулацкими хозяйствами необходимо учесть, что земли должны быть худшего качества" [7, с. 80].

Протокол закритого засідання при Уральському

облвиконкомі засвідчує, як розуміли цю московську директиву на місцях: "Необходимо всю кулацкую ссылку поставить в такие материальные условия, при которых она была бы в полной зависимости от государственных промышленных организаций, дающих ей заработок, и устранить всякие возможности для создания ссыльными кулаками собственных хозяйств, могущих существовать самостоятельно и развиваться. Расселение кулаков не должно идти по принципам размещения админссылных, живущих временно, а этот кадр должен размещаться в порядке колонизации с расчетом концентрирования, трудоспособные элементы которого превратятся в постоянные кадры местных рабочих" [Там само, с. 89].

Відтак наших земляків, які звикли господарювати під теплим осонням на чорноземах, кидали на заболочених місцях у тайзі, подалі від залізниць і автомобільних шляхів, де в суровому кліматі доводилося обживати зовсім дикі до їхнього прибуття місця. Це було так зване "выселение под березку".

А попереду, як згадував спецпереселенець І. С. Оліфієр, "ждал людей холод, голод и презрение местных жителей к тому народу" [Там само, с. 151].

У листі спецпереселенця Феодосія Матвійовича Лободи від 22 серпня 1932 року до ЦК ВКП(б), зокрема, зазначалося: "Вы только приезжайте и посмотрите на переселенческие поселки - 75 % оставшихся (многие удрали и многие умерли) пухлые, а причина основная - голод. Можно видеть картину: подросток идет где-то раздобыть кусок хлеба или даже украсть, ибо голод не свой брат, по дороге падает и умирает и, кроме того, валяется некоторое время - как когда везут состав, груженный п/материалами, ведется точная статистика, которая выявляет, что сопровождающий состав виноват в том, что растерял бревна, и ему могут поставить в учет, а мертвые люди пусть себе валяются. Виноватых нет. Вы запросите комендатуру, пусть дает сведения, сколько у них имеется налицо, сколько бежало и сколько умерло. Она даст, но сведения не будут соответствовать действительности" [Там само, с. 99].

Крім того, значна частина спецпереселенців помирала від побоїв десятників і бригадирів. У доповідній ДПУ по Уральській області від 13 травня 1931 року, наприклад, повідомлялося, що бригадир Ратушняк, що відверто закликав до того, "переселенцев надо всех уничтожить", забив до смерті спецпереселенця Мартиненка, а старший десятник Кривощоков - Самойленка і Сидоренка [Там само, с. 87].

Серед переселенців комірник Щелагін і сторож Целіщев заявляли відкрито: "Ми кубанців усіх знищимо, живим ніхто не вернеться" [Там само, с. 88].

Доповідна записка повноважного представника ОДПУ по Уралі Кирюхіна і начальника обласного комендантського відділу Баранова від 13 травня 1931 року свідчить: "по директиве Ураллеса нормы вырубки леса для переселенцев против вольных рабочих были увеличены на 50 %... причем при проведении в жизнь этой директивы лесоучастками никакие особенности лесозаготовок по породам и лесонасаждениям не учитывались, а вместе с этим выдача продовольствия производилась в полной мере вольного рабочего только выполнившим эту норму, а так как спецпереселенцы, не обеспеченные вовсе прозодеждой и не имеющие лично таковой, не могли выполнить этих норм выработки, последним продовольствие выдавалось не полностью, с уменьшением его дневной нормы на 50 и даже 75 %" [8, с. 168].

Зрозуміло, виконання норм за таких умов виявилось неможливим. Однак місцева влада, не усвідомлюючи можливості втрати м'язової сили спецпереселенців, які фактично були постійною робсилою на лісозаготівлях, пішла шляхом різких репресій. "Для этой цели, - указывалось в доповідній далі, - тот же заместитель секретаря райкома партии Маслов и той же директивой, игнорируя деятельность и права поставщика рабсилы спецпереселенцев - комендатуру, предоставил карательные функции в отношении даже хозорганам (десятиникам и куренным мастерам), как, например: производство ими арестов, уменьшение прод. пайка и т. п. ..." [Там само].

Страшну картину свідомого винищення українського селянства на Уралі доповнюють спогади розкуркуленого І. С. Оліфієра: "Начался 33-й год. Голод. Ежедневное недоедание, тяжелый труд, плохая одежда и обувь, мороз делали свое дело. Людям оставалось одно - умирать. И умирали. Летом в тайге заедал гнус, ночью в бараках донимали клопы, отвратительное питание - суп из "семи круп", мизер хлеба, не хватало соли. Дети просили есть. Местная власть прогрессивно сокращала норму хлеба. Люди ели траву, толченую кору, всевозможные съедобные и несъедобные грибы и ягоды, доходило до лягушек.

Одежда плохая, на ногах "берендеевы сапоги" - лапти. Чтобы не замерзнуть, надо было без конца двигаться, но силы истощались, и люди умирали.

Урал не то, что Украина,

Урал - суровая чужбина.

Моих дедушку и бабушку в силу их преклонного возраста не выдворили за "межи Украины", а пустили на все четыре стороны блуждать по белому свету...

Вспоминаю: бывало, женщины поработают, потом начинают плакать, а когда все слезы выльют, начинают петь. Вот один из куплетов 30-х ссыльных годов:

Надоели нам холодные бараки,

Надоели нам с клопами коечки,

Надоели нам уральские

Лесозаготовочки [7, с. 152].

Проте більшовицькій владі не вдалося поставити під повний контроль виселених куркулів. Наші люди масово втікали. Заступник повноважного представника ОДПУ по Східно-Сибірському краю Гарін і начальник відділу спецпереселенців Веверс 17 липня 1931 року повідомляли своє московське керівництво: "Поскольку в Сибирь были направлены только главы семей, постольку они в подавляющем большинстве, как одинокие, бежали. Также бегут по этой же причине и женщины с детьми, мужья которых находятся в других местах СССР, в частности, в Архангельске, в лагерях ОГПУ и т. д." [6, с. 235].

Уже на 1 вересня 1930 року кількість завезених з інших областей спецпереселенців на Урал зменшилася майже на 4 тисячі родин. Це сталося, на думку керівництва Уральської області, через повернення неправильно висланих і за рахунок втеч [9, с. 162].

Треба взяти до уваги й те, що не всі розкуркулені були виселені за межі УСРР. По-перше, частина з них утримувалася в місцевих концтаборах. Скажімо, 12 січня 1932 року президія Павлівського райвиконкому Донецької області розглянула заяви розкуркулених, які були заслані до "концлагеря хутора ім. Шевченка": Кипоть В. Т., Маєвська Ф. І., Ляшенко Одарка, Квасник В. Е., Приз Горпина, Запорожець Полікарп, Кравченко Максим, Кириченко Степан, Халічевська Ма-

рія Йосипівна, Карабак А., Соболь Т. просили відпустити їх додому [10].

У багатьох випадках справді скасовувалися постанови про розкуркулення й виселення. Так, заступник прокурора Вінницької області М. Савранський інформував навесні 1932 року приймальною голови ВУЦВК Григорія Петровського: оскільки господарство М. П. Чорного з села Карпівки Могилівського району "не підлягало розкуркуленню, обл. прокуратурою запропоновано сільраді повернути протягом 2 днів усі речі, що були відібрані під час розкуркулення" [Там само, спр. 117, арк. 492].

Крім того, частина вже висланих куркулів таки поверталася до рідних сіл. Скажімо, секретар Вінницького обкому В. Чернявський 18 березня 1933 року доповідав Косіору, що в село Лопатине Козятинського району із заслання повернувся куркуль Рухлицький [11].

Подібні випадки мали місце і в інших областях. Так, куркульська родина в той час повертається до села Зеленики Богуславського району Київської області [Там само, арк. 128].

Перегляд протоколів виконавчих комітетів місцевих рад УСРР за 1932-1936 роки свідчить, що на їхніх засіданнях регулярно розглядалися питання про повернення прав розкуркуленим. Наприклад, 14 січня 1933 року президія Костянтинівської міськради Донецької області поновила багатьох у виборчих правах. Тоді ж слухаються заяви про повернення громадян з куркульського табору - Сороки Ф. О. з Модестівського, Неб і Приль про повернення батьків з куркульського табору (дозволити їм, оскільки ті непридатні для догляду) [12].

Тобто певна кількість куркулів і членів їхніх родин повернулися до рідних домівок і, якщо залишилися в живих, були враховані під час перепису 1937 року замість померлих від голоду в 1932-1933 роках.

Крім того, аналіз згаданих вище протоколів місцевих рад свідчить про те, що багатьом розкуркуленим вдавалося уникнути виселення, якщо вони, зорієнтувавшись у ситуації, своєчасно встигли з родиною перебратися до промислових центрів Донбасу. Там їм вдавалося працевлаштуватися, оскільки новобудови вимагали робочих рук, а такий контингент був змушений бути невибагливим до соціально-побутових умов, що влаштовувало місцеве начальство. Однак надходив час призову їхніх дітей до армії, поставало питання про підтвердження їхніх громадянських прав. Ось чому 22 серпня 1932 року президія Маріупольської міськради затвердила списки позбавленців-допризвників, батьки яких були не тільки розкуркуленими з прилеглих до міста сіл, а й з різних областей УСРР: Олексій Ярошенко і Іван Шибко - із Зінов'ївського району, а Павло Бюличко - з Устимівського тодішньої Одещини, Федір Водяницький - Близнюківського, Микола Усик - Решетилівського, Михайло Жук - Яготинського, Василь Прокуров і Микола Рубель - Опішнського Харківської області, Федір Зеленський - Бердянського, Микола Розумейко - Мелітопольського, Іван Доценко - Чубарівського району Дніпропетровської області [Там само, оп. 8, спр. 260, арк. 140-145].

Таким чином, у 1932-1933 роках не могло перебувати за межами УСРР висланих у 1930-1931 роках 63 817 родин спецпереселенців: Північний край - 19 658, Урал - 32 127, Західний Сибір - 6 556, Східний Сибір - 5 056, Якутія - 97, Далекосхідний край - 323. До значно меншої кількості тих, хто залишався на півночі, було депортовано з УСРР наприкінці 1932 - на початку

1933 років на основі ухвал політбюро ЦК КП(б)У за участю Лазаря Кагановича 29 і 30 грудня 1932 року ще кілька тисяч: з Дніпропетровської області, Одеської, Чернігівської й Київської областей.

Одеський облвиконком 31 грудня 1932 року затвердив рознарядку на виселення "за межі України з конфіскацією всього майна 500 господарств (голів родин разом із родиною)" із Зінов'ївського (Сосівка - 30 і Губівка - 30), Первомайського (Бузівкове -25 і Мигеєве - 35), Кривоозерського (Криве Озеро - 50), Любашівського ((Ясинове-2 - 50), Новоукраїнського (Олексіївка - 30), Знамянського (Дмитрівка - 50), Новобузького (Новобуг Друга - 25), Баштанського (Піски - 30), Троїцького (Коханівка - 35), Снігурівського (Ново-Петрівка - 30), Великоолександрівського (Нова Павлівка - 200 і Ново-Архангельське - 30) і Каховського (Князе-Григорівка - 35) районів (29).

Але 8 травня 1933 року з'являється інструкція за підписом Сталіна й Молотова про припинення масових арештів і виселень. В Україні нею дозволялося виселити ще тільки 2 тисячі родин, Північному Кавказу, Нижній Волзі, Середній Волзі, ЦЧО й Уралу, Західному і Східному Сибіру - по 1000 господарств. Також тоді половина заарештованих селян змогла вийти на волю, оскільки було скорочено кількість утримуваних під вартою з 800 тисяч до 400 тисяч.

Цілком можливо, що, діставшись рідної домівки, більшість із колишніх спецпереселенців на батьківщині відчували на собі жахи Голодомору. Як і члени родин розкуркулених, зокрема, малі діти, яких під виселення вдавалося залишити вдома на родичів.

Треба зазначити, що частина куркулів змогла повернутися додому легально завдяки сумлінній праці в місцях заслання. Так, до списку спецпереселенців Північного краю, яких 8 квітня 1932 року достроково поновили у виборчих правах, були внесені в основному так звані куркулі з українськими прізвищами: Федір Прокопович Цимбала, Петро Андрійович Терещенко, Андрій Панасович Мороз, Арсентій Петрович Пашченко, Петро Калинович Пашенко, Опанас Федорович Галенко, Тихін Павлович Бірюк, Михайло Карлович Скуратович, Дмитро Олексійович Погребенко, Федір Григорович Кургут, Антон Осипович Шумейко, Андрій Васильович Климович, Василь Лаврентійович Нестеренко, Андрій Степанович Грещенко, Григорій Федорович Гнипа, П. Ю. Семаженко, Андрій Іванович Хоменко... [Там само, оп. 8, спр. 339, арк. 48].

Різними шляхами вони добиралися до рідних домівок теренами Росії. Водночас там з'явилися й тисячі українців, які прагнули роздобути продукти для власних голодних родин. З огляду на те, що реакція Сталіна на це була обурливою (він пише в листі до Кагановича й Молотова від 18 червня 1932 року, що, мовляв, "десять тисяч українських колгоспників" блукають європейською частиною СРСР і "розкладають нам колгоспи своїми скаргами і скигленням", то їх навіть примусово відправляли в Україну, особливо ж після сумнозвісної постанови Кремля від 22 січня 1933 року. І де могли врятуватися в Україні восени 1932 і в 1933 ці українські селяни, повертаючись з Росії? Тільки в українських містах. Тому й не дивно, що вже на початку 1933 року так різко збільшується кількість населення, яке необхідно забезпечити продовольством у містах і робітничих селищах "за наявністю": у першому кварталі 1933 року робітників і утриманців виявилось вже

7 368 тисяч (без залізничників і водників) [12, ф. 423, оп. 12, спр. 1298, арк. 4].

Масові звернення щодо відновлення в правах посилалися після ухвали 24 травня 1934 року ВЦВК СРСР постанови "Про порядок відновлення в громадянських правах колишніх куркулів". І тоді багато вчорашніх українських куркулів, які не захотіли йти в колгоспне рабство, віддали перевагу місту. А це також вплинуло на зростання городян України в 193 році до 9 561 767 осіб.

До речі, коли восени 1934 року ЦК КП(б)У хотів виселити 500 родин українських куркулів, то керівник ОДПУ СРСР Ягода запротестував, посилаючись на інструкцію ЦК ВЕП (б) від 8 травня 1933 року [3].

А записка заступника голови РНК СРСР В. Чубаря від 20 вересня 1936 року в політбюро ЦК ВКП (б) "Про порядок звільнення з трудселищ осіб, раніше засуджених за різні злочини на термін від 3 до 5 років і відбувших покарання" змусила тодішнього керівника уряду СРСР Молотова реагувати. Відтак директива була прийнята з такими поправками Молотова: "Разрешить по окончании установленного срока высылки беспрепятственный выезд из трудовых поселков НКВДу дела лицам, осужденным к лишению свободы на сроки от 3 до 5 лет, если они происходят из трудящихся и семьи не высланы" [Там само, с. 723].

Висновки

Таким чином, досліджуючи втрати українського селянства під час Голодомору-геноциду 1932-1933 років, треба ретельно переглянути всі доступні документи, аби остаточно визначитися не тільки з масштабами куркульської депортації, а й відтворити картину повернення частини висланих на батьківщину за надзвичайно складних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. XII з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України: Стенографічний звіт. - К.- Х., 1934. - С. 176.
2. Перковський Л. Демографічні втрати УРСР у 30-ті роки / Л. Перковський, С. Пирожков // Укр. історичний журнал. - 1989. - № 8. - С. 29.
3. Політбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение 1930-1940. - М.: РОССПЭН, 2006. - Т. 2. - С. 309.
4. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки / С. І. Білокінь, О. М. Веселова, Т. В. Вронська, О. І. Ганжа, В. В. Головка та ін.; [відп. ред. В. М. Литвин]. - К.: Наук. думка, 2003. - 888 с.
5. Шубин А. Великая депрессия и будущее России / А. Шубин. - М.: Яуза, 2009. - 280 с.
6. Неизвестная Россия. XX век. - М.: Историческое наследие, 1992. - Вып. 1. - 240 с.
7. Славко Т. Кулацкая ссылка на Урале 1930-1936 / Т. Славко. - М.: Мосгорархив, 1995. - С. 80.
8. Отечественная история. - 1995. - № 1. - С. 168.
9. Плотников И. Как ликвидировали кулачество на Урале / И. Плотников // Отечественная история. - 1993. - № 4. - С. 162.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ), ф. 1, оп. 8, спр. 260, арк. 381 зв. - 383 зв.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 20, спр. 6275, арк. 60.
12. ЦДАВОВУ, ф. 1, оп. 9, спр. 142, арк. 177-180.
13. Коллективизация сельского хозяйства в Северном районе (1927-1937 гг.): Документы и материалы. - Вологда: Сев.-Зап. кн. изд-во, 1964. - С. 482-487.

Сергійчук Володимир,

доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры древней и новой истории Украины
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

СУДЬБА УКРАИНСКИХ КУЛАКОВ: ДЕПОРТАЦИИ, ПОТЕРИ, ПОПЫТКИ ВОЗВРАЩЕНИЯ НА РОДИНУ

В статье речь идет о большевистском геноциде в отношении зажиточного украинского крестьянства, которое коммунистическая власть, отнеся к категории эксплуататоров, депортировала в неосвоенные восточные и северные районы СССР с целью уменьшить сопротивление хлеборобов насильственной коллективизации. С опорой на конкретные архивные документы освещается ход депортации, болезненное приспособление к выживанию в новых условиях, тяжелые потери и попытки возвращения к родным очагам тех, кто выжил.

Ключевые слова: украинское крестьянство; насильственная коллективизация; потери депортированных; попытки возвращения на родину.

Serhiichuk Volodymyr,

Doctor of History, Professor, Professor of the of Ancient and New Yistory of Ukraine Department
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

FATE OF UKRAINIAN FISTS: DEPORTATION, LOSS, ATTEMPTS HOMECOMING

The article refers to the Bolshevik genocide against prosperous Ukrainian peasantry, which the communist authorities, referring to the category of exploiters deported in the undeveloped eastern and northern regions of the USSR, to reduce resistance to forced collectivization of farmers. In particular archival documents highlighted the course of deportation, painful adaptation to survival in the new environment, heavy losses and attempts to return to their homes of survivors. In particular, on the basis of published and newly discovered archival documents the author argues that the common earlier in historiography reports of deportation from Ukraine about a million rich peasants during collectivization is inflated at least four times and untrue. The actual data is still not installed because some of the families of the deportees remained in place, some had returned from exile under the decision of local councils of the USSR, some fled, and then legalized in the city, often under changed names.

Key words: Ukrainian peasantry; forced collectivization; loss of deportees; attempts homecoming.

REFERENCES

1. XII Congress of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine (1934), Verbatim report, W.p., Kyiv-Kharkiv, p. 176 (ukr).
2. Perkovskyy A., Pyrozhkov S. (1989), Demographic losses USSR in the 30s, *Ukrainskyi Istorychnyi Journal*, № 8, p. 29 (ukr).
3. Political Bureau and the peasantry: the expulsion, banishment 1930-1940 (2006), Part.2, *ROSSPEN*, Moscow, p. 309 (rus).
4. Bilokin S.I., Veselova A., Vronsky T., Ganzha A.I., Golovko V., etc. (2003), *Famine of 1932-1933 in Ukraine: reasons and consequences*, *Naukova dumka*, Kyiv, 888 p. (ukr).
5. Shubin Alexander (2009), *The Great depression and the future of Russia*, *Yauza*, Moscow, 280 p. (rus).
6. Unknown Russia. The twentieth century (1992), *Istoricheskoye Naslediye*, Vol. 1, 240 p. (rus).
7. Slavko T. (1995), Kulak link in the Urals in 1930 - 1936, *Mosgorarkhiv Press*, Moscow, p. 80 (rus).
8. *National History* (1995), № 1, p. 168 (rus).
9. Plotnikov I. (1993), How eliminated the kulaks in the Urals, *National History*, № 4, p. 162 (rus).
10. *Central State Archives of higher authorities and management Ukraine*, Fond 1, Opys 8. sprava 260, Arc. 381 BC. - 383 BC.
11. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, Fond 1, Opys 20, Sprava 6275, Arc. 60.
12. *Central State Archives of higher authorities and management Ukraine*, Fond 1, Opys 9. sprava 142, Arc. 177-180.
13. Collectivization of agricultural sector in the North District (1927-1937) (1964), Documents and materials, *NE-West. Vol. Publishing House*, Vologda, 696 p., pp. 482-487 (rus).

© Сергійчук Володимир

Надійшла до редакції 09.06.2016